

ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ПРОДУКЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано класифікації екологічних товарів за ступенем екодеструктивного впливу. Запропоновано власний підхід до систематизації екологічної продукції виробничого та споживчого призначення за ступенем екологічності.

Analyzed the classification of goods for ekolohichnyx stupenem ekodestruktyvnoho influence. An own pidxid to systematyzatsiyi ekolohichnoyi production of industrial and consumer pryznachennya for environmental stupenem.

Ключові слова: довкілля, екологічна складова, екодеструктивний вплив, сталий розвиток, удосконалення, функціональне призначення.

ВСТУП

Забезпечення екологічно сталого розвитку регіону можливе лише за умови екологічно орієнтованої діяльності його господарюючих суб'єктів, одним з аспектів якої є виготовлення та просування на ринок екологічно орієнтованої продукції. Така продукція відповідає концепції сталого розвитку, задовольняє специфічні екологічні потреби споживачів, сприяє водночас поліпшенню екологічної і соціальної складової регіонального розвитку та приносить прибутки виробнику, що сприяє покращенню економічного становища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основи стратегічного управління та проблеми вибору і формування стратегій (у т.ч. функціональних екологічних стратегій) висвітлено в роботах Ансоффа І., Божкової В.В., Гаркавенко С.С., Ілляшенка С.М., Куденко Н.В., Лабурцевої О.І., Ламбена Ж.Ж., Стрикленда А., Томпсона А., Фатхутдинова Р.А. та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— проаналізувати класифікації екологічних товарів за ступенем екодеструктивного впливу;
— запропонувати власний підхід до систематизації екологічної продукції виробничого та споживчого призначення за ступенем екологічності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Останніми роками ситуація на ринку товарів та послуг характеризується перенасиченням однотипної продукції, що, в свою чергу, викликає зростання конкуренції між виробниками та реалізаторами. Загострення конкуренції також може бути викликано появою на ринку екологічно орієнтованої продукції, яка у порівнянні з аналогами має більше споживчих переваг. У таких умовах традиційні заходи просування товарів та торгових марок найчастіше виявляються неефективними, тому виникає необхідність пошуку нових форм та методів боротьби за споживача, які відповідали б особливостям продукції.

Економічні аспекти концепції екологічного сталого розвитку полягають в орієнтації виробництва і збуту на задоволення екологічно орієнтованих потреб і запитів споживачів, створення і стимулювання попиту на екологічні товари чи послуги — економічно ефективні й екологічно безпечні у виробництві, споживанні та утилізації [3, с. 60].

На сьогоднішній день існує ряд науково-методичних та практичних підходів до визначення екологічних товарів та послуг, але не існує чіткої предметної класифікації та критеріальної бази, за допомогою якої можна було б визначати ступінь їх екологічності. На рівні законодавчої бази не існує сталого визначення терміну "екологічна продукція", а є лише окремі пропозиції науковців щодо його структурно-логічної сутності [2, с. 30].

Вченими доведено невідповідність терміну "екологічно чиста продукція" дійсності. У словнику С.І. Ожегова "чистий" визначається як такі, що "не утримуючий нічого стороннього, без домішок" [5, с. 104]. Отже, екологічно чистий продукт — це продукт, що не містить сторонніх домішок, у даному випадку — речовин, що могли б проникнути в цей продукт із забрудненого середовища з упакування або у процесі його виробництва. Таким чином, екологічно чиста продукція в повному розумінні слова в наш час — це міф. До того ж термін "екологічно чиста продукція" не відбиває значення екологічності виробництва й утилізації. Будь-яка продукція має свій ступінь екологічності. Один і той же вид товару може бути різною мірою екологічним або ні. Для такої продукції існує багато визначень відповідно до обраних авторами підходів.

Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. визначають термін "екологічні товари" як економічні продукти, тобто результати людської праці (господарської діяльності), що подані в матеріально-предметній формі (матеріальні продукти), у духовній чи інформаційній формі (інтелектуальні продукти) або у вигляді виконаних робіт чи послуг, виробництво та споживання яких сприяє зниженню інтегрального деструктивного впливу в розрахунку на одиницю сукупного суспільно-

го продукту при одночасному підвищенні економічної ефективності у сферах її виробництва та споживання [1, с. 53].

Узагальнювальним поняттям, що об'єднує існуючі підходи до визначення різних видів екологічної продукції, на наш погляд, є термін "екологічно орієнтована продукція". Запропоновано визначати поняття "екологічно орієнтована продукція" як таку, що має удосконалені екологічні характеристики у порівнянні з товарами-аналогами та не створює екодеструктивного впливу на довкілля протягом усього життєвого циклу, що на відміну від існуючих підходів, відповідно до вимог міжнародних стандартів включає всі стадії життєвого циклу продукції.

Наявність широкого переліку різноманітних підходів до визначення екопродукції викликає дискусійні питання стосовно класифікації екологічної продукції серед вчених.

До неекологічних вони відносять екологічно небезпечні та екологічно прийнятні товари. Екологічно небезпечні товари — це товари, при розробці, виробництві, споживанні та утилізації яких сумарний екодеструктивний вплив перевищує асиміляційні можливості довкілля.

Екологічно прийнятні — це товари, що вносять екодеструктивні зміни у межах асиміляційних можливостей довкілля.

До екологічних товарів відносять екологічно нейтральні та екологічно спрямовані товари. Екологічно нейтральні — товари, виробництво та споживання яких не руйнує довкілля. Екологічно спрямовані — товари, виробництво та споживання яких вносять позитивні зміни у довкілля.

Екологічні потреби задовольняються екологічними товарами (роботами, послугами), які поділяють на екологічно нейтральні та екологічно спрямовані [1, с. 153].

Товарами екологічного призначення слід вважати вироби і послуги, виробництво і споживання яких сприяє зменшенню інтегрального екологічного впливу в розрахунок на одиницю суспільного продукту [6, с. 39].

Класифікація залежно від ставлення до пріоритетних цілей (відносно пріоритетних цілей, які вони покликані вирішувати, стосовно визначеної в суспільстві стратегічної екологічної політики) пропонується в працях провідних вчених Сумської школи природокористування [6, с. 40]. У провідних країнах еволюція екологічної політики пов'язана з чотирма основними стадіями.

Згідно цієї класифікації перша стадія пов'язана з розвитком засобів захисту навколишнього середовища від процесів його порушення (забруднення). Основне призначення природоохоронних засобів — компенсувати екологічну недосконалість існуючих виробничих технологій і споживчих товарів.

Друга стадія пов'язана з екологічним удосконаленням технологій виробництва без зміни переважаючої структури видів продукції. Основний екологічний попит на цьому етапі акцентується на технологічних системах, що модернізують існуючу виробничо-споживчу базу.

На третій стадії пріоритети будуть віддаватися заміни екологічно несприятливих виробів і послуг на екологічно більш ефективні еквіваленти в межах існуючого стилю життя. Основне завдання товарів і послуг, що приходять на зміну старим аналогам, — значне підвищення ефективності всіх стадій життєвого циклу товарів і послуг.

На четвертій стадії на зміну збиткоємним товарам повинні прийти екологічно досконалі товари та послуги, виробництво, споживання і утилізація яких є безпечною для навколишнього середовища, основне призначення яких — сприяння духовному і фізичному розвитку людини та забезпечення сталого розвитку

людуства [4, с. 362].

Товари екологічного призначення умовно поділяють на три групи: товари, що безпосередньо впливають на процеси екодеструктивної дії, товари непрямого впливу на процеси екодеструктивної дії, та товари заміщення екологічно несприятливого попиту [6, с. 36].

Наступна класифікація товарів залежно від стадій від "виробництва" до "споживання" (видобуток ресурсів, переробка ресурсів, виробництво засобів виробництва, виробництво засобів споживання, споживання, переробка відходів, знищення, поховання відходів). До зниження екологічного тиску на навколишнє природне середовище може привести, поряд з екологізацією всіх стадій виробництва та споживання, і відмова від споживання найбільш збиткоємних видів продукції, скорочення цього ланцюга, підвищення ефективності виробництва і, нарешті, загальне зниження матеріально-енергетичного обсягу споживання товарів [6, с. 37].

Проаналізувавши відомі класифікації екологічно орієнтованих товарів та послуг, пропонуємо власний підхід до систематизації екологічної продукції виробничого та споживчого призначення за ступенем екологічності (за характером впливу на НПС та здоров'я населення) на різних стадіях ланцюга "виробництво — споживання — утилізація" [2, с. 31].

Розглянемо ланцюг "виробництво — споживання — утилізація". Ланку "виробництво" характеризують товари виробничого призначення (сировина, матеріали, капітальне та допоміжне обладнання, інформаційні продукти, послуги тощо). Такі товари безпосередньо пов'язані з добуванням ресурсів і є більш ресурсноємними, ніж товари споживчого використання, мають, як правило, негативний вплив на довкілля. Отже, товари виробничого призначення можуть бути екологічно деструктивними, екологічно прийнятними та екологічно спрямованими по відношенню до навколишнього середовища [2, с. 31].

Розглянемо наступну ланку — "споживання", для якої характерні товари споживчого призначення. Оскільки кінцевим споживачем продукції виступає суспільство, то товари споживчого призначення можуть бути екологічно безпечними або небезпечними для споживання або екологічно спрямованими.

Остання ланка — "утилізація". На сьогоднішній день досить гостро стоїть проблема переробки та утилізації відходів продуктів споживання. З такої позиції товари можна поділити на екологічно досконалі та екологічно недосконалі.

Проблема утилізації відходів у наш час стоїть досить гостро, особливо це стосується товарів виробничого призначення. Тому всі види товарів на стадії утилізації можна поділити на екологічно досконалі, тобто ті, які можна утилізувати без збитків для навколишнього середовища та здоров'я людей та екологічно недосконалі, що руйнують довкілля.

Запропоновані класифікаційні ознаки для визначення екологічно орієнтованих товарів та послуг можуть також бути покладені в основу класифікації екологічного маркування такої продукції.

Одним із сучасних засобів просування екологічно орієнтованої продукції на ринку є екологічне маркування (екознаки). З 2004р. Україна є єдиним представником пострадянських країн у Глобальній системі екологічного маркування (Global Ecolabelling Network). Ця організація була створена у 1994р. (сьогодні налічує 36 країн світу) і має на меті обмін досвідом, розвиток екологічного маркування, удосконалення механізму розробки критеріїв оцінки екологічності продукції.

Український національний знак екологічного маркування "Екологічно чисто та безпечно" внесено до міжнародного реєстру цієї організації, що дає можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняної екологічно орієнтованої продукції на світовому ринку.

Функціональне призначення екомаркування полягає в тому, щоб інформувати споживачів про екологічні характеристики продукції. Але широкий спектр різноманітних екознаків (як вітчизняних, так і міжнародних) та відсутність сталої універсальної класифікації і тлумачення екомаркування може ввести в оману пересічного споживача.

Наукове значення наявності класифікації екомаркування полягає в можливості узгодження вітчизняних та міжнародних екознаків різного спрямування та призначення.

Практичне застосування такої класифікації надає можливість інформувати споживачів в умовах неповної або асиметричної інформації з метою максимального задоволення їх потреб та запитів, формування екологічного попиту та екологічної культури споживання.

Класифікація видів екологічного маркування за стадіями життєвого циклу продукції:

I стадія "Виробництво"

1.1 Екологічне маркування, що відображає екологічність виробничого процесу:

— знаки, що декларують застосування екологічно орієнтованих технологій (використання ресурсозберігаючого обладнання, екологічно спрямованих інновацій);

— знаки, що відображають відповідність виробничого процесу сертифікаційним вимогам (декларація відповідності екологічним стандартам та стандартам якості);

— інформація про наявність та використання шкідливих речовин у виробництві (продукція вільна від хлорорганічних сполук, виготовлено без консервантів тощо);

— знаки, що інформують про "зелений імідж" виробника (екознак для виробників сільськогосподарської продукції (Росія, Франція), автозаправних станцій (Росія) тощо).

1.2 Екологічне маркування, що висвітлює вплив на навколишнє природне середовище (НПС):

— інформація про можливі збитки для НПС та шляхи їх попередження (знак "Небезпечно для НПС", інформація про небезпеку для морської флори та фауни під час перевезення);

— знаки на аерозольних препаратах ("Ozone friendly", відсутність речовин, що призводять до руйнування озонового шару).

II стадія "Споживання"

2.1 Екологічне маркування, що відображає екологічність продукції:

— інформація про екологічність продукції ("Екознак" (ЕС), "Голубий Янгол" (Німеччина), "Білий Лебідь" (Скандинавські країни), "Еко-знак" (Японія), "Екологічний вибір" (Канада), "Еко-знак Екологічно чисто та безпечно" (Україна) тощо).

2.2 Екологічне маркування упаковки:

— знаки, що відображають екологічність упаковки ("Петля Мебіуса" тощо);

— ідентифікаційне маркування пластикової тари.

2.3 Екологічне маркування, що стосується використання/експлуатації:

— маркування електро побутових приборів стосовно енергоспоживання;

— інформація про натуральність або органічну природу продукції ("Bio product", "Organic product", "Natural product" тощо).

2.4 Екологічне маркування для виховання екологічної свідомості:

— знаки, що декларують запровадження, підтримку та організацію природоохоронних дій ("Бережіть природу", "Економте електроенергію" тощо).

III стадія "Утилізація"

3.1 Маркування, що характеризує можливості знищення відходів:

— знаки, що декларують сортування відходів для можливості їх утилізації без збитків для НПС (сортування відходів органічного походження, сортування відходів що містять небезпечні речовини: ртуть, кадмій, свинець тощо).

3.2 Маркування, що характеризує можливості рециркуляції відходів:

— знаки для матеріалів, які можуть бути вторинно перероблені ("Зелена Крапка" тощо).

Запропонована класифікація може бути застосована у різних сферах діяльності:

1) маркетинг (для просування екологічної продукції на ринку, що дасть можливість обрати більш ефективні види екологічного маркування відповідно до обраної стратегії, специфіки продукції, стану попиту тощо);

2) менеджмент (для формування моделі або елементів системи екологічного менеджменту на підприємстві);

3) екологічна освіта (для поінформовання та навчання споживачів);

4) лікувальна справа (для того щоб використовувати безпечну продукцію з метою лікування та профілактики захворювань);

5) правознавство (для виявлення порушень).

ВИСНОВКИ

Отже, екологічно орієнтована продукція як інструмент забезпечення екологічно сталого розвитку регіону відіграє сьогодні важливу роль. За результатами проведеного аналізу теоретичних підходів до визначення екологічно орієнтованої продукції, автором запропоновано визначення екологічно орієнтованої продукції як такої, яка має удосконалені екологічні характеристики у порівнянні з товарами-аналогами та не створює екодеструктивного впливу на довкілля протягом виробничого й споживчого життєвих циклів. Конкурентні переваги, що пов'язані з екологічністю, можуть бути використані при просуванні такої продукції на регіональних ринках для забезпечення екологічно сталого розвитку.

Література:

- Ілляшенко С.М. Менеджмент екологічних інновацій: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко; за загальною редакцією С.М. Ілляшенка. — Суми: Вид-во СумДУ. 2003. — 266 с.
- Линник Ю.М. Класифікація екологічних товарів та послуг залежно від їх внеску в суспільний розвиток / Ю.М. Линник // Політологічні, соціологічні та психологічні виміри перехідного суспільства: як зробити реформи успішними: збірник матеріалів Третьої міжнародної наукової конференції, 22—24 червня 2006 р. Т. 2. — Суми: Вид-во СумДУ, 2006. — С. 29—32.
- Литвиненко А.С. Урахування екологічного фактору в організації процесу стимулювання збуту продукції / Ю.М. Линник // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. — 2006. — №7. — С. 58—63.
- Мельник Ю.М. Теоретико-методологічні основи визначення стратегій просування на ринок екологічно спрямованих інновацій / Ю.М. Мельник // Проблеми управління інноваційним підприємництвом екологічного спрямування: монографія / За заг. ред. О.В. Прокопенко. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. — С. 361—381.
- Ожегов С.И. Словарь русского языка: Около 57000 слов / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. — 20-е изд., стер. — М.: Русский язык, 1988. — 750 с.
- Хвесик М.А. Формування нового інституціонального формату природокористування в Україні: проблеми і шляхи вирішення / М.А. Хвесик // Продуктивні сили України. — 2007. — № 2 (003). — С. 31—44.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2011 р.